Veridian E-Journal, Silpakorn University
ISSN 1906 - 3431

การสร้างสรรค์ผลงานโครงการสาธารณศิลป์เพื่อนิเวศสุนทรีย์ในวิถีวัฒนธรรมข้าวไทย*

The Art Project of Ecological Aesthetic in Thai Rice Culture

วิจิตร อภิชาตเกรียงไกร (Wijit Apichatkriengkrai)**
เตยงาม คุปตบุตร (Toeingam Guptabutra)***
พิษณุ ศุภนิมิตร (Phitsanu Supanimit)****

บทคัดย่อ

การสร้างสรรค์ผลงานโครงการสาธารณศิลป์เพื่อนิเวศสุนทรีย์ในวิถีวัฒนธรรมข้าวไทย (The Art Project of Ecological Aesthetic in Thai Rice Culture) มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างสรรค์ผลงานศิลปะในรูปแบบโครงการศิลปะเพื่อสาธารณะโดยการเลือกสรรพื้นที่โดยเฉพาะ (Site-specific) ให้เกิดสุนทรีย์ในวิถีวัฒนธรรมข้าวไทยด้วยการสร้างความสัมพันธ์ให้เกิดขึ้นบนผืนนาที่เป็นโครงสร้างใหม่ โดยมีนาของชาวนาอยู่ล้อมรอบ รูปแบบของผืนนาที่เป็นศิลปะมีแนวความคิดมาจากสามสิ่ง ประกอบด้วยลักษณะของนาขั้นบันไดที่มีความต่างระดับกัน ลักษณะของเวทีกลางแจ้งรูปวงกลมและสระน้ำสื่อถึงสระอโนดาดแห่งป่าหิมพานต์ ลักษณะเด่นของทั้งสามสิ่งถูกประกอบกันเข้าเป็นพื้นที่นาตามจินตนาการ โดยมีบ้านนาเดิมของชาวนาเป็นพื้นที่ศึกษาวิถีชีวิตของชาวนา รูปแบบนานี้เรียกว่า “นานิเวศสุนทรีย์” มีพื้นที่สร้างสรรค์รวม 2 ไร่ ตั้งอยู่ที่ หมู่ที่ 3 ตำบลงิ้วราย อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม พื้นที่ที่มีประวัติเกี่ยวกับข้าวพันธุ์ดี

กระบวนการมีส่วนร่วม และพื้นที่ “นานิเวศสุนทรีย์” ได้บูรณาการเอาศาสตร์ต่างๆ เข้ามาช่วยสร้างความเหมาะสมใหม่แก่กระบวนการมีส่วนร่วม เพื่อสร้างสุนทรียเชิงสัมพันธ์ตามวัตถุประสงค์ ศาสตร์ที่นำมาใช้

---

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิตเรื่อง “การสร้างสรรค์ผลงานโครงการสาธารณศิลป์เพื่อนิเวศสุนทรีย์ในวิถีวัฒนธรรมข้าวไทย” สาขาวิชาทัศนศิลป์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร This article is part of a Ph.D. thesis on the subject. " The Art Project of Ecological Aesthetic in Thai Rice Culture " disciplines of the visual arts, painting, sculpture and printmaking. Silpakorn University.

** นักศึกษาปริญญาเอก สาขาวิชาทัศนศิลป์ บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยศิลปากร 089-447-3947
E-mail:Wijit.Thaiform@Gmail.Com
PhD Student Department of Visual Arts, Graduate School, Silpakorn University.

*** ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก อาจารย์ ดร. เตยงาม คุปตบุตร ประจำภาควิชาสื่อผสม คณะจิตรกรรมประติมากรรมและภาพพิมพ์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
Advisor TOEINGAM GUPTABUTRA,Ph.D. Faculty Department of Media Arts Painting, Sculpture and Graphic Arts. Silpakorn University

**** ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม ดร. สุธา ลีนะวัต ประจำภาควิชาทฤษฎีศิลป์ คณะจิตรกรรมประติมากรรมและภาพพิมพ์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
EMERITUS PROF. PHITSANU SUPANIMIT Department of Graphic Arts Faculty of Painting, Sculpture and Graphic Arts. Silpakorn University.

ประกอบด้วยศาสตร์ด้านการเกษตรใช้ในการปลูกและดูแลข้าว, ด้านศิลปะใช้ในการสร้างสรรค์รูปแบบนาการสร้างสื่อเพื่อตกแต่งนา, ด้านวัฒนธรรมใช้ในประเพณีลงแขก, พิธีกรรมและสิ่งปลูกสร้าง, ด้านนิเวศวิทยาใช้ในการควบคุมสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ ด้านสังคมใช้ในการเก็บข้อมูลชุมชน และกระบวนการมีส่วนร่วมการใช้แนวคิดเชิงบูรณาการสร้างความกลมกลืนเชิงสัมพันธ์ให้กับผลงานทั้งหมด

ผลการสร้างสรรค์ทำให้พบความหมายใหม่ของ “สุนทรียเชิงสัมพันธ์” ที่เกิดจากพื้นที่เลือกสรรโดยเฉพาะ (site-specific) ในชุมชนชาวนาที่ถูกสร้างสรรค์ให้เป็นรูปแบบ “นานิเวศ” จากพื้นที่ที่สร้างสรรค์ขึ้นใหม่นี้ ได้แสดงถึงนิเวศสุนทรีย์ในวิถีวัฒนธรรมข้าวไทย ด้วยการสร้างสรรค์สภาพแวดล้อมและกระบวนการมีส่วนร่วม ด้วยรูปแบบที่วิเคราะห์รื้อสร้างเพื่อ “ความเหมาะสมแบบใหม่”

คำสำคัญ : นิเวศสนุทรีย์

Abstract

The objective of the Art Project of Ecological Aesthetic in Thai Rice Culture is to create a site-specific public art project for enabling aesthetics in Thai rice culture by creating relationships in the rice field under the new structure which is surrounded by the rice fields of other farmers. The concept comes from three ideas – the rice terraces, an outdoor circular arena and Anodard Pond referred in Himmapan Forest scripts. Features of these three ideas are combined into the imagined rice field. The farmer's existing house became an observation and learning space of farmer’s way of living. The form is called "ecological aesthetic rice field", a creative space includes two Rai of land located in the Ngew Lai sub-district, Nakhon Chai Si district, Nakhon Pathom province which has a long history of rice culture.The "ecological aesthetic rice field" uses relational aesthetic conceptual approach as a core of the aesthetic creation process integrating three participatory features. First, the science of agriculture is to grow rice and to observe the environment in the rice field. Second, the cultural process is to pay respect to the mother goddess of grain, to make merits for local spirits and locally gather for growing rice. Third, the artistic process is to arrange events of decorating the rice field with local wreath named Mahot and flags. All activities were planned to be conducted according to other farmers’ schedules in order to make the relations explicit. The outcome is the participation of three groups – the artist, the farmers and the public. The emerged aesthetics bases on the relationships of on-site participatory processes which connecting natural space, community networks and institutions. The aim was to learn about the rice culture, in order to transform the mindset and raising awareness about it.

Veridian E-Journal, Silpakorn University
ISSN 1906 - 3431

The outcome of the creation reveals the new meaning of “relational aesthetic”, which emerges from the site-specific approach in farmer’s communities. The “ecological rice field” was created presenting the ecological aesthetic in Thai rice culture by creating environment and participatory process, with deconstructive analysis, in order to find “the new appropriation”.

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

“ข้าว” คือธัญพืชที่นักโบราณคดีค้นพบว่ามีมาตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์ แรกเริ่มเป็น “ข้าวป่า” ที่ขึ้นปะปนไปกับหญ้าหรือพืชอื่นๆ เมื่อโลกมีประชากรมากขึ้นข้าวป่าไม่พอสำหรับการบริโภค จึงเกิดการปลูกข้าวขึ้น จนปัจจุบันข้าวเป็นอาหารหลักของประชากรโลกกว่าครึ่งโลก ในทวีปเอเชียพบหลักฐาน ว่ามีการเพาะปลูกข้าวมานาน และมีการพัฒนาไปตามระบบนิเวศธรรมชาติ กระบวนการปลูกข้าวมีความซับซ้อนมากขึ้นเรื่อยๆ มนุษย์รู้จัดการขยายพันธุ์ วิถีการทำนา ก่อให้เกิดวัฒนธรรมข้าว ในประเทศไทยการปลูกข้าวกระจายอยู่ทั่วทุกภูมิภาค ถึงแม้ว่าแต่ละภูมิภาคจะมีการสั่งสมทางวัฒนธรรมข้าวที่แตกต่างกันแต่มีหนึ่งสิ่งที่ชาวนาทุกคนล้วนยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมานั่นก็คือ การทำพิธีกรรมข้าว ที่ถือเป็นกิจกรรมทางวัฒนธรรมข้าวที่สำคัญของชาวนาเนื่องจากเกี่ยวข้องทางจิตใจ มีรูปแบบพิธีกรรมเป็นการบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เทพยดา ผี และบรรพบุรุษ นอกจากนี้ยังมีพิธีกรรมเพื่อสิริมงคล เช่น พิธีไหว้แม่โพสพ การทำขวัญข้าวและ พิธีขนข้าวขึ้นยุ้ง เป็นต้น

ความเปลี่ยนแปลงได้เริ่มต้นอย่างชัดเจน เมื่อเกิดการเกษตรแผนใหม่ในกระแสโลกที่เรียกว่า การปฏิวัติเขียว (The Green Revolution) การปฏิวัติเขียวเกิดจากความกังวลเกี่ยวการภาวะขาดแคลนอาหารของประชากรโลก สถาบันวิจัยข้าวนานาชาติ (International Rice Research Institute = IRRI) จึงทำการวิจัยการพัฒนาการปลูกข้าวออกไปในทุกทาง ส่งเสริมการใช้สารเคมี เพื่อเพิ่มผลผลิต ชาวนาต้องพ่นยาฆ่าหญ้า รวมทั้งสารเคมีอื่นๆ ที่เสริมสร้างให้ข้าวออกรวงใหญ่ ระบบการทำนาเปลี่ยนแปลงทั้งกระบวนการปลูกข้าวในทุกขั้นตอน ตั้งแต่เริ่มเตรียมดินจนข้าวพร้อมเก็บ มีต้นทุนที่สูงขึ้นเนื่องจากการใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรมที่มีการพัฒนาอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ผู้ที่ได้รับผลประโยชน์ที่แท้จริงกลับเป็นกลุ่มนักลงทุน กลุ่มนักธุรกิจ พ่อค้าคนกลาง เจ้าของโรงสีและร้านขายเครื่องมือทางการเกษตร ชาวนาต้องเผชิญหน้ากับความเปลี่ยนแปลงที่ตัวเองไม่สามารถรับได้กับปัญหาทางเศรษฐกิจที่ต้องลงทุนไปกับการทำนาที่ขาดทุนแล้วสารเคมีที่ใช้ในการทำนายังส่งผลให้เกิดความหายนะ ทั้งต่อดิน และมนุษย์เพราะการปลูกพืชชนิดเดียว การเปลี่ยนแปลงวิถีการทำนาดังกล่าวได้ก่อให้เกิดปัญหาขึ้นกับทุกภาคส่วน ทำลายนิเวศวัฒนธรรมโดยรวมอย่างรุนแรง

โครงการ “สาธารณศิลป์” มีเป้าหมายที่จะสร้างประโยชน์ในเชิงสาธารณะในด้านการสร้างความตระหนักรู้ในความสำคัญของวัฒนธรรมข้าว โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วม ให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลสามกลุ่ม ได้แก่ ประชาชนในพื้นที่สร้างสรรค์ สาธารณชนทั่วไปที่สนใจเข้าร่วม และ ศิลปินที่เป็นผู้สร้างพื้นที่เฉพาะและกำหนดกิจกรรม ที่ล้วนแล้วแต่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมข้าวทั้งสิ้น เพื่อสร้างความตระหนักรู้ในปัญหาข้างต้น ดังนั้นผู้วิจัยในฐานะศิลปินจึงมีความปราถนาที่จะสร้างสรรค์โครงการสาธารณศิลป์เพื่อแสดงให้เห็นถึง “นิเวศสุนทรีย์” อันได้แก่ความงามที่เกิดขึ้นในระบบนิเวศของนาข้าว เป็นความงามของสุนทรียภาพของวิถี

วัฒนธรรมข้าวไทยเดิม การสร้างสรรค์โครงการศิลปะดังกล่าว ผู้วิจัยกำหนดที่จะศึกษาแนวคิด สุนทรียเชิงสัมพันธ์ (Relational Aesthetic) ที่ใช้กระบวนการมีส่วนร่วม และนิเวศศิลป์ (Ecological Art)

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. สร้างสรรค์ผลงาน โครงการสาธารณศิลป์ จากการศึกษาวิเคราะห์ วิจัย องค์ความรู้ด้านต่างๆ ดังนี้ ด้านศิลปะร่วมสมัย ด้านวัฒนธรรมข้าว ด้านการปลูกข้าวและด้านนิเวศแวดล้อมในนา
2. สร้างสรรค์ผลงานศิลปะ จัดวางในสิ่งแวดล้อม ในที่เลือกสรรเฉพาะ
3. สร้างสรรค์ผลงานศิลปะ ตามแนวคิดสุนทรียเชิงสัมพันธ์ (Relational aesthetic) และมีศิลปินกรณีศึกษา
4. สร้างสรรค์ผลงานศิลปะ ที่เป็นความเหมาะสมใหม่ จากการศึกษาวิเคราะห์ วิจัย องค์ความรู้ด้านต่างๆ ดังนี้ ด้านศิลปะร่วมสมัย ด้านวัฒนธรรมข้าว ด้านการปลูกข้าวและด้านนิเวศแวดล้อมในนา

เป้าหมายของการศึกษา

ผู้วิจัยได้กำหนดเป้าหมายในการศึกษาเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการวิจัย ประกอบด้วย

1. ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับวัฒนธรรมข้าว นิเวศแวดล้อมในนา ปัญหาและความเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมข้าว
2. ศึกษาแนวคิด, ทฤษฎีเพื่อใช้ในการวิเคราะห์
3. ศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับผลงานศิลปะของศิลปินทั้งไทย และศิลปินต่างประเทศที่ทำงานสร้างสรรค์เกี่ยวข้อง หรือเชื่อมโยงประกอบด้วย กลุ่มทฤษฎีทางศิลปะ (Relational Aesthetic) ของฤกษ์ฤทธิ์ ตีระวนิช, คามิน,เลิศชัยประเสริฐ และ สาคริน์ทร์ เครืออ่อน กลุ่มทฤษฎีทางศิลปะ Ecological Art, กลุ่มศิลปิน Earth Work, กลุ่มศิลปิน Land Art, ผลงานบางส่วนของ แอนดี้ โกลด์สเวิร์ทธี (Andy Goldsworthy)

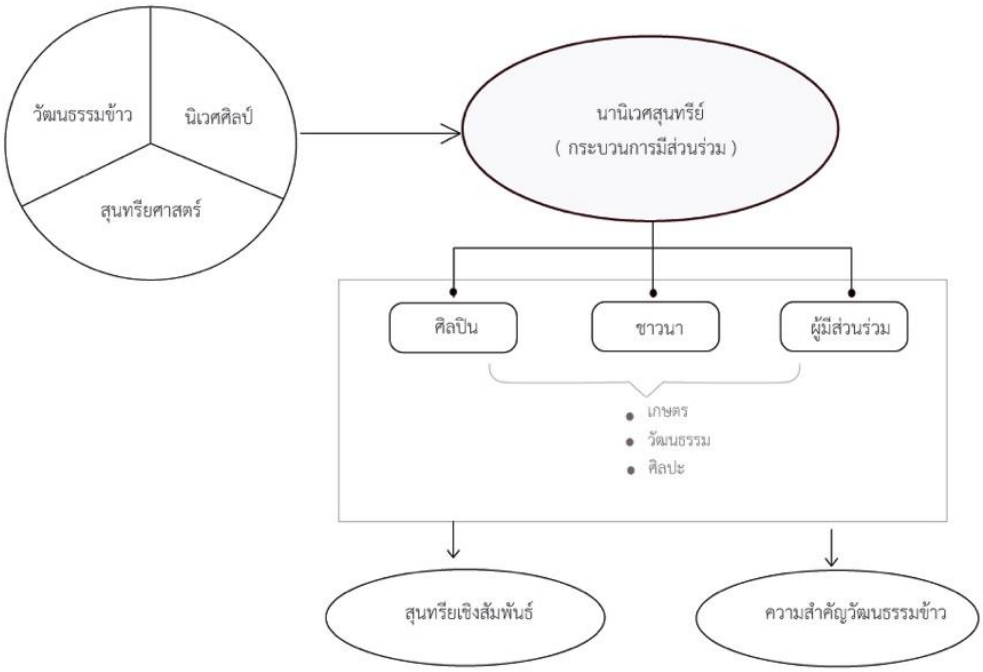
วิธีดำเนินการวิจัย

จากการศึกษาเอกสาร แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้วิเคราะห์และใช้เป็นฐานสำคัญในการออกแบบเครื่องมือและรูปแบบที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลที่เหมาะสม และเอื้อต่อการมุ่งสู่เป้าหมายซึ่งมีลักษณะเฉพาะสอดคล้องกับโครงการวิจัยโดยมีรายละเอียดนี้

1. การศึกษาภาคสนาม
   - 1.1 การสังเกต
   - 1.2 การสัมภาษณ์
   - 1.3 การสร้างโครงการศิลปะเชิงทดลอง
2. การสำรวจและคัดเลือกพื้นที่
3. การสร้างกรอบความคิดและแนวทางปฏิบัติ
4. ออกแบบเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

Veridian E-Journal, Silpakorn University
ISSN 1906 - 3431

กรอบแนวคิดการวิจัย

รูปภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากการศึกษา ทฤษฎีจากภาคเอกสาร และการลงพื้นที่ภาคสนาม ผู้วิจัยได้วิเคราะห์เพื่อนำมาใช้เป็นกรอบความคิด และแนวทางดำเนินการวิจัยโดยมีรายละเอียดดังนี้

1.วัฒนธรรมข้าว ดำเนินการศึกษาสิ่งต่างๆ ดังนี้

การปลูกข้าว การปลูกข้าวตามวิถีวัฒนธรรมข้าวไทยเรียกรวมๆ ว่าเป็นการทำนาแบบปราณีต มีองค์ประกอบและขั้นตอนสำคัญต่างๆ ประกอบด้วยหลักธรรมชาติ หลักการเกษตร หลักความเชื่อด้านจิตใจ และจิตวิญญาณอันเป็นสิ่งที่มองไม่เห็น เกิดเป็นภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดกันมาจากบรรพบุรุษจนเป็นส่วนสำคัญในการสร้างสังคม และบ้านเมือง ข้าวจึงเป็นสิ่งสำคัญของสังคมไทยเสมอมา การปลูกข้าวที่เหมาะสมเพื่อการคงไว้ซึ่งวัฒนธรรมข้าว จึงเป็นสิ่งที่ควรศึกษา

ระบบนิเวศของนาข้าว นา ประกอบด้วยสิ่งต่างๆ ทั้งที่เป็นธรรมชาติและสิ่งที่ชาวนาสร้างขึ้น ประกอบด้วยนานิเวศแบบใหม่ ด้วยสาเหตุการต้องปลูกข้าว แทนการเก็บข้าวป่านั้นได้กล่าวมาก่อนหน้านี้แล้ว การเพิ่มพื้นที่ปลูกหรือหว่านข้าวในสมัยโบราณในที่สูงแล้วค่อยๆ เผยแพร่ลงในที่ต่ำที่ลุ่ม ปรากฏเป็นนิเวศนาข้าวล้วนๆ ที่เป็นต้นแบบนาไร่หรือนาสวนในปัจจุบัน

ผลผลิตทางสังคม และวัฒนธรรม จากนาข้าว การมีการจัดองค์ชุมชน การพัฒนาเทคโนโลยีด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น มีความเชื่อถือในสิ่งเดียวกัน จึงทำให้การเกิดวัฒนธรรมชุมชนของประเทศไทยมีรากฐานเดียวกัน

ได้แก่วัฒนธรรมข้าว สิ่งเกิดตามนั้นได้แก่การอยู่ร่วมกัน มีระบบการแลกเปลี่ยนแรงงาน หรือเรียกว่าการช่วยเหลือเกื้อกูลที่มีการจัดการด้วยภูมิปัญญา

2. นิเวศศิลป์ การศึกษานิเวศวิทยา (Ecology) จึงเป็นสิ่งจำเป็นที่มนุษย์ต้องเรียนรู้สิ่งมีชีวิตในพื้นที่ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งที่มีชีวิตกับสิ่งแวดล้อม ศึกษาความเชื่อมโยงเกี่ยวข้องกันของสิ่งที่มีชีวิตต่างๆ ซึ่งมีลักษณะพึ่งพาอาศัย ไม่สามารถดำรงอยู่ได้ลำพัง และศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งที่มีชีวิตกับสิ่งไม่มีชีวิตที่แวดล้อมอยู่ ความสมดุลในระบบนิเวศนั้นมีความสำคัญต่อระบบนิเวศ เพราะระบบนิเวศต้องการความสมดุลเพื่อให้อยู่ในภาวะที่คงสภาพ ความสมดุลอาศัยความคงที่ในการแลกเปลี่ยนความสัมพันธ์เป็นตัวชี้วัดถึงคุณภาพของระบบนิเวศ โดยธรรมชาติแล้วจะทำการแลกเปลี่ยนพลังงาน สสาร อย่างมีสัมพันธ์ ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตด้วยกันนั้นเป็นไปอย่างมีระบบอย่างมีห่วงโซ่ มีระบบภายในทำหน้าที่เป็นผู้ผลิต ผู้บริโภค และผู้ย่อยสลาย ซึ่งจะเห็นว่าความสมดุลจะคงอยู่ได้นั้น ก็ด้วยความหลากหลายของสิ่งมีชีวิต เพราะความหลากหลายของสิ่งมีชีวิตทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่เป็นระเบียบ และมีความซับซ้อน ความสมบูรณ์ของระบบนิเวศ ระบบนิเวศเชิงลึกแบบ ฮาร์ดิ้งเสนอความคิดที่เรียกว่านิเวศเชิงวิทยาศาสตร์นั้นเป็นโลกที่ไร้จิตวิญญาณ แม้จะเต็มไปด้วยข้อเท็จจริงลวง ไม่มีความหมายในตัวเอง และเห็นว่าวิทยาศาสตร์เป็นอันตราย หากเราไม่นำมาใช้ร่วมกับปัญญาที่ดำรงอยู่ในสัมผัสรับรู้ ในการหยั่งรู้ และคุณธรรมที่อยู่ในตัวตนของเรา เขาเสนอ “ทฤษฎีกาย่า” (Gaia Theory) กาย่า หรือ Gaia เป็นภาษากรีกโบราณมีความหมายครอบคลุมทั้งความเป็นโลก และผืนดิน มีความเชื่อที่เป็นภูมิปัญญาดั่งเดิมจะหมายถึง “จิตวิญญาณโลก”

3. ศิลปินกรณีศึกษา

3.1 กลุ่มศิลปินนิเวศศิลป์ที่ปรากฏในพื้นที่เฉพาะที่และพื้นที่ธรรมชาติ

กรณีศึกษา: เฮอร์เบิร์ต เบเยอร์ (Herbert Bayer) ศิลปินชาวออสเตรีย เคยทำหน้าที่ผู้ตรวจสิ่งพิมพ์ในสตูดิโอเบาเฮาส์ (Bauhaus)ในเมืองเดสโซ(Dessau) และย้ายไปอยู่เบอร์ลิน และอพยพไปอยู่สหรัฐอเมริกา เบเยอร์เป็นศิลปินที่มีความสามารถหลากหลาย โดยเฉพาะในงานเชิงพาณิชย์ศิลป์ งานออกแบบและงานสถาปัตย์) เบเยอร์สร้างผลงานที่เป็นเสมือนการเกิดขึ้นของงานศิลปะที่ “เฉพาะที่”

กรณีศึกษา: แอนดี้ โกลด์สเวิร์ทธี (Andy Goldsworthy) ศิลปินชาวอังกฤษ แอนดี้ โกลด์สเวิร์ทธีอาศัยอยู่ในสก็อตแลนด์ ดินแดนที่มีระบบนิเวศเป็นทุ่งหญ้า ป่า เขา และความผันแปรทางสภาพอากาศแบบเขาสูง ด้วยเหตุดังกล่าวทำให้ประเทศสกอตแลนด์เป็นพื้นที่ตัวอย่างด้านสิ่งแวดล้อมและด้านภูมิศาสตร์ มีนักวิทยาศาสตร์ด้านสิ่งแวดล้อมเดินทางมาสำรวจระบบนิเวศอย่างจริงจัง ปรากฏเป็นเอกสารวิจัย และภาพยนตร์สารคดีมากมาย

3.2 นิเวศศิลป์ที่เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการสังคม

กรณีศึกษา: โจเซฟ บอยส์ (Joseph Beuys) ผลงานที่ศึกษา 7,000 Oaks โดยโจเซฟ บอยส์ (Joseph Beuys) ศิลปินชาวเยอรมัน ในปี ค.ศ. โจเซฟ บอยส์ (Joseph Beuys) นำเสนอโครงการศิลปะ 7,000 Oaks ในเทศกาลศิลปะนานาชาติ Documenta 7 ที่เมือง Kassel ประเทศเยอรมัน เมื่อปี ค.ศ. 1982 เข้าร่วมกันเทศกาลศิลปะดังกล่าว โดยกำหนดให้เกิดผลดำเนินไปถึง Documenta 8 คือครั้งถัดไปในอีก ห้า ปี คณะผู้จัดงานเห็นความเป็นไปได้จึงรับแนวความคิดของบอยส์ ภายใต้ชื่อโครงการ 7,000 Oaks โจเซฟ บอยส์มี

Veridian E-Journal, Silpakorn University
ISSN 1906 - 3431

แนวความคิดที่จะปลูกต้นโอ๊ค จำนวน 7,000 ต้นแทรกลงไปในเมือง Kassel ที่กำลังพัฒนาขยายเมืองและสิ่งแวดล้อม กำลังเปลี่ยนแปลง ขณะเดียวกันก็กำหนดตั้งหินบะซอลต์ (Basalt) คู่ไปกับต้นโอ๊ค หินธรรมชาติมีรูปร่างคล้ายเสาหยาบๆ สูง 4 ฟุต ในวันเปิดงานเทศการฯ หินทั้งหมดถูกนำมากองไว้ที่หน้าอาคาร Fredericianum อันเป็นตึกนิทรรศการหลักของงาน ต้นไม้และการตั้ง เสาหินบะซอลต์ได้รับการดำเนินการปลูกโดยองค์อิสระทางศิลปะที่ชื่อว่า DIA โดยความอุปถัมภ์ของ Free International University ซึ่งการปลูกต้นโอ๊คและติดตั้งเสาหินบะซอลต์ทั้ง 7,000 ใช้เวลาถึง ห้า ปี อันเป็นพอดีกับการมาถึงของ Documenta 8 งานดำเนินไปมีผู้เข้ามามีส่วนร่วมประกอบด้วยองค์กรท้องถิ่น โรงเรียน สมาคมต่างๆ และอาสาสมัครนับร้อยเข้าร่วม ความคืบหน้าของโครงการถูกประเมินด้วยการที่กองหินที่หน้าอาคาร Fredericianum ค่อยลดน้อยลงจนหมดไป บุตรชายของบอยส์เป็นผู้ปลูกต้นโอ๊คต้นสุดท้าย หลังจากบอยส์เสียชีวิตก่อนหน้างานเทศกาลครั้งต่อมา

3.3 สุนทรียศาสตร์เชิงสัมพันธ์ (Relational Aesthetic) เสนอโดยนิโคลาส บูริโยด์ (Nicolas Bourriaud) ภัณฑารักษ์และนักวิจารณ์ศิลปะชาวฝรั่งเศส ซึ่งเขาพบว่าไม่ได้วางบทบาทของตัวเองให้เป็นศูนย์กลางของแนวความคิดสร้างสรรค์ และขณะเดียวกันก็ไม่ได้มีจิตวิญญาณของผู้สร้าง ผู้กำหนดตัวว่าเป็นผู้ทรงภูมิเป็นปรมาจารย์ หรือแม้แต่การเป็นผู้มีชื่อเสียงก็อาจจะไม่เป็นหัวใจสำคัญขอการสร้างสรรค์ ศิลปะจึงไม่ใช่สิ่งที่จะนำพาไปสู่โลกแห่งความฝันใฝ่อย่างโลกยูโทเปียดังที่ศิลปินปกติเป็น แต่ศิลปะจะแสดงความเป็นวิถีแห่งการดำรงอยู่ และสามารถจำลองภาวะต่างๆ ให้เป็นปฏิบัติการในรูปแบบต่างๆ บทบาทดังกล่าวศิลปินเป็นผู้จัดให้เกิดการตื่นตัว และเร่งเร้า เพื่อผลแห่งปฏิกิริยาที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือสิ่งใดสิ่งหนึ่งอันเป็นเป้าหมาย

กรณีศึกษา: ฤกษ์ฤทธิ์ ตีระวนิช ผลงานชุดผัดไทย เริ่มงานสร้างสรรค์ด้วยการทำอาหารไทยหลายชนิด อาทิ แกงเขียวหวาน แกงกระหรี่ และผัดไท ซึ่งผลงาน ผัดไทย ทำให้เขามีชื่อเสียงทั้งในยุโรปและอเมริกา ผลงานแรกทำขึ้นในการแสดงกลุ่มศิลปินที่ชื่อ No image no text no picture ในช่วงนั้นฤกษ์ฤทธิ์กำลังเรียนอยู่ที่มหาวิทยาลัยชิคาโก เขาทำประติมากรรมทดลองจำนวนมาก การมองเรื่องวัฒนธรรมของเขาเกิดจากการดูงานศิลปะร่วมสมัยในชิคาโก ช่วงปี ค.ศ. 1983 มีกระแสวัฒนธรรมตะวันตก ที่เริ่มสนใจวัฒนธรรมอื่นๆ อาหารไทยเริ่มเป็นที่นิยมรับประทาน ตามนิสัยคนไทยที่ทำกับข้าวกินเอง และการมีเพื่อนมากินข้าวด้วย

กรณีศึกษา: คามิน เลิศชัยประเสริฐ โครงการ ที่นา (The Land) โดย มูลนิธิที่นาของคามิน เลิศชัยประเสริฐ คามิน เลิศชัยประเสริฐ ฤกษ์ฤทธิ์ ตีระวนิช และอุทิศ อติมานะ เป็นผู้ริเริ่มโครงการที่นา ในปี พ.ศ. 2541 ด้วยแนวความคิดที่จะนำเอาการฝึกวิปัสสนา ศิลปะ และการทดลองอยู่ในวิถีที่เรียบง่ายอย่างวิถีชาวนาหรือวิถีชุมชนที่มีเกษตรกรรมเป็นเครื่องชี้นำ การริเริ่มที่นามีเป้าหมายหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาศิลปะหลังสถาบัน พื้นที่ทั้งหมดถูกใช้ในการนำศิลปิน และผู้เกี่ยวข้องมารวมกันทำงานศิลปะในรูปแบบของตัวแล้วทำการแลกเปลี่ยนเรียนรู้วิถีเกษตร อย่างไรก็ตามผู้เป็นต้นคิดได้แก่คามิน ก่อนหน้าที่ที่นาจะเกิดนั้น คามินได้สนใจวิถีเกษตรเหตุเพราะประเทศไทยตกอยู่ในภาวะวิกฤติการเงินในปี พ.ศ. 2540 สังคมเกิดความตื่นตัวเรื่องภัยแห่งความลำบากยากจน วิถีเกษตรอย่างการทำนาจึงเกิดขึ้นในความคิดของเขา ความคิดง่ายๆ คือ การมีนาเพื่อปลูกข้าวสำรองไว้กินในครอบครัวจึงเกิดขึ้น ประกอบกับขณะนั้นคามินได้อ่านหนังสือของชาวนาญี่ปุ่น มาซาโนบุ ฟูกู

โอกะ หนังสือที่ว่าด้วยวิถีเกษตรแบบธรรมชาติที่ชื่อ “ปฏิวัติยุคสมัยด้วยฟางเส้นเดียว” และเรียนรู้แนวความคิดที่เรียกว่า พุทธเกษตร ของเกษตรกรฉลวย แก้วคง

กรณีศึกษา: สาคริน์ เครืออ่อน การเลือกพื้นที่กลางแจ้งนั้นเป็นการล้อกับพื้นที่นาของไทย วิถีชีวิตการทำนาที่อาศัยที่โล่งทำกิน เป็นระบบสังคมที่ไม่ต้องพึ่งพาสังคมภายนอก ดำรงชีพแบบพอมีพอกิน นอกจากนั้นการยกเอาวิถีการทำนาจากสังคมไทยที่มีระบบสังคมที่แตกต่างกันอย่างมาก “การเอาท้องถิ่นที่มีอะไรแตกต่างกันอย่างสุดขั้วมาเจอกัน มันเป็นประเด็นคำถามที่น่าสนใจ” (สาคริน์ เครืออ่อน, หัวข้อศิลปะเชิงสัมพันธ์โดยสาคริน์ เครืออ่อน ณ บรรยายห้องประชุมหอศิลปวัฒนธรรมแห่งกรุงเทพมหานคร, 26 กรกฎาคม 2557) การดำเนินโครงการ เนินหญ้าขนาดใหญ่ กับบริบทของพื้นที่มีความเงียบสงบ ทำให้สาคริน์จินตนาการถึงการสร้างผืนนาขึ้นตรงเนินนั้น เป็นการเลียนแบบนาขั้นบันไดอย่างที่ทำกันในพื้นที่ภูเขาของไทย

แนวคิดสนับสนุน สุนทรียสนทนา (Dialoque) แนวคิดสุนทรียสนทนามีความเหมาะสมที่จะให้กับกระบวนการที่ต้องการพัฒนากลุ่มคนที่ต้องการความหมายร่วม เพื่อป้องกันความขัดแย้ง สร้างความกลมกลืน ขณะเดียวกันก็มีความสัมพันธ์เชิงพลวัต สุนทรียสนทนาจะเอื้อต่อการสร้างการสื่อสารและความสัมพันธ์ เกิดบทบาทของความตระหนักถึงวัฒนธรรมขนาดเล็ก ศึกษาแบบไม่กำหนดทิศทาง มีมิตรภาพแบบไม่จำเพาะบุคคล เป็นการเผชิญหน้าตัวต่อตัว ไม่ต้องผ่านทฤษฎีใดๆ สุนทรียศาสตร์ คือสิ่งที่จะช่วยให้การวิจัยเป็นผล สุนทรีย์ที่จะเป็นการศึกษาทั้งความงามทางทัศนศิลป์ และความงามเชิงสัมพันธ์

ขั้นตอนและแผนดำเนินการ

ตารางที่ 1.1 ขั้นตอนและแผนการดำเนินการ

รายละเอียด	พ.ศ. 2558												พ.ศ. 2559			
	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.
1) การศึกษาภาคเอกสาร	■	■	■	■	■	■	■	■	■							
2) การศึกษาภาคสนาม		■	■	■												
2.1) การสังเกต สำรวจนาที่ 1. ตำบลกะชง อำเภอเมือง จังหวัดสุโขทัย สำรวจนาที่ 2. ตำบลหาด อำเภอน้ำทรง จังหวัดอุทัยธานี สำรวจนาที่ 3. ตำบลบางปะอิน อำเภอบางปะอิน จังหวัดอยุธยา)		■	■	■												
2.2) การสัมภาษณ์ 1. นางพัชรินทร์ นายตุลย์พิชัย โกมลวานิช 2. นายประกอบ อินท์ชูพงษ์ นายจำลอง บัวสุวรรณ 3. ผศ.ดร.อภิลักษณ์ เกษมผลกูล		■	■	■												
2.3) การสร้างโครงการศิลปะเชิงทดลอง 1. ตำบลท่าลาด อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี 2. ตำบลหาด อำเภอน้ำทรง จังหวัดอุทัยธานี		■	■	■												
2.4) การสำรวจและคัดเลือกพื้นที่ สำรวจนาที่ 1. ตำบลหาด อำเภอน้ำทรง จังหวัดอุทัยธานี สำรวจนาที่ 2. ตำบลคลองสระบัว อำเภอเมือง จังหวัดอยุธยา สำรวจนาที่ 3. ตำบลงิ้วราย อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม		■	■	■												
3) วิเคราะห์ข้อมูลภาคสนามเบื้องต้น					■											
4) สร้างกรอบความคิดและแนวทางปฏิบัติ						■	■									
5) สร้างสรรค์โครงการศิลปะ								■	■	■	■	■	■	■	■	
6) ประเมินผลระหว่างสร้างสรรค์โครงการศิลปะ										■	■	■	■	■	■	
7) วิเคราะห์ผลและสรุปผลวิจัย																■

Veridian E-Journal, Silpakorn University
ISSN 1906 - 3431

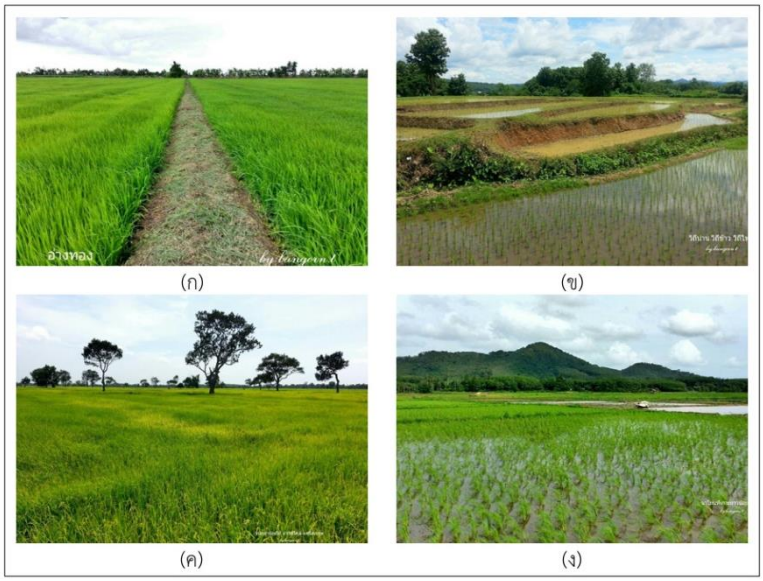
นิยามศัพท์เฉพาะ

โครงการสาธารณศิลป์ (Art for Public Project) หมายถึง การสร้างสรรค์ศิลปะที่พัฒนาระบบการสร้างแบบแผนของการบริหารจัดการกับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง พื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งโดยเฉพาะ มีประเด็นปัญหาของสาธารณชนเป็นที่มา โดย “ระบบโครงการ” ถูกใช้เป็นโครงสร้างในการกำหนดงาน กำหนดแผนงาน หรืองบประมาณ โดยการสร้างสรรค์จะเป็นไปเพื่อประโยชน์สาธารณะ ใช้กระบวนการมีส่วนร่วมเป็นตัวชี้วัดโครงกา

สาธารณศิลป์ (Art for Public) หมายถึง การสร้างสรรค์งานศิลปะในพื้นที่สาธารณะที่มีชุมชนในพื้นที่เข้าร่วม ทั้งด้านแนวคิด และการแสดงออก ผลงานจะส่งผลต่อการแก้ปัญหา การเรียนรู้ต่อสังคมถึงสิ่งที่เป็นประเด็นแนวคิด การเผยแพร่ผ่านการผลิตและใช้สื่อที่หลากหลาย ในท้ายที่สุดผลงานสาธารณศิลป์มีคุณสมบัติเป็นสื่อสร้างสรรค์ที่ศิลปินมีบทบาทเป็นผู้ดำเนินงาน

นิเวศสุนทรีย์ (Ecological Aesthetic) หมายถึง พื้นที่ของระบบนิเวศที่ศิลปินสร้างสรรค์ขึ้นใหม่จากนิเวศที่เสียสมดุลย์ และมีสภาพแวดล้อมที่สามารถสร้างความสุนทรีย์ขึ้นใหม่

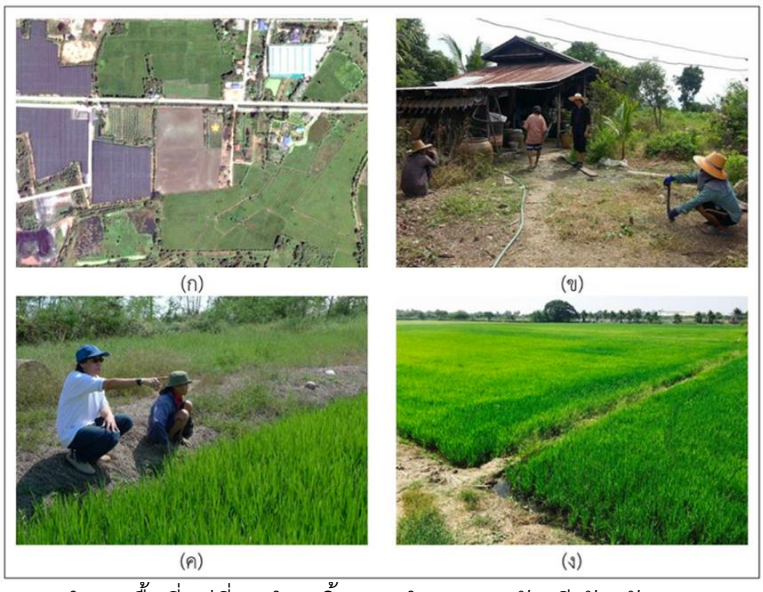
ผู้มีส่วนร่วม หมายถึง ผู้สนใจที่จะเข้ากระบวนการมีส่วนร่วม ในแต่ละช่วงเวลา มีทั้งการจากการเชิญของผู้วิจัย และจากการติดต่อขอเข้าร่วมโดยผู้สนใจเอง มีลักษณะเป็นบุคคล และกลุ่มบุคคล ประกอบด้วยชาวนาในพื้นที่ ชาวบ้านในพื้นที่ ประชาชนทั่วไป และเครือข่ายองค์กร

รูปภาพที่ 2 ภาพระบบนิเวศของนาข้าวในภูมิภาคต่างๆ ของไทย

(ก) นาที่ราบลุ่มของภาคกลาง (ข) นาที่สูงของภาคเหนือ

(ค) นาที่ราบสูงของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ง) นาริมทะเลของภาคใต

รูปภาพที่ 3 ภาพผลการสำรวจพื้นที่หมู่ที่ 3 ตำบลงิ้วราย อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม
(ก) ภาพถ่ายทางอากาศ (ข) สภาพแวดล้อมในนา
(ค) ภาพบ้านนา (ง) ภาพชาวนา

พื้นที่สร้างสรรค์วิจัย

พื้นที่นาของนางนางวิไล พุทธคุณ ที่ใช้เป็นพื้นที่สร้างสรรค์วิจัย ตั้งอยู่ที่หมู่ที่ 3 ตำบลงิ้วราย อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม บริเวณพื้นที่ใกล้เคียงถูกพัฒนาเป็นแหล่งการศึกษาของสถาบันต่างๆ แหล่งท่องเที่ยวพิพิธภัณฑ์ชุมชน กลุ่มท่องเที่ยวทางการเกษตรวัดสุวรรณาราม พิพิธภัณฑ์หุ่นขี้ผึ้ง พิพิธภัณฑ์ยานยนต์ พิพิธภัณฑ์นกฮูก โรงเรือชุมชน เป็นต้น กล่าวได้ว่าพื้นที่นี้เป็นทั้งแหล่งของสถาบันการศึกษาหลายละดับ และมีแหล่งการศึกษาอิสระทางการเกษตร และศิลปวัฒนธรรม หลังจากการลงพื้นที่สำรวจพื้นที่ และวิเคราะห์ข้อมูลที่ศึกษามาแล้วผู้วิจัยจึงตัดสินใจเลือกด้วยความเหมาะสมของพื้นที่นาตรงตามเกณฑ์ที่ตั้งไว้ จากนั้นจึงได้ทำการศึกษาเพิ่มเติมเพื่อหาความเชื่อมโยงกับโครงการวิจัย

ผลการวิจัย

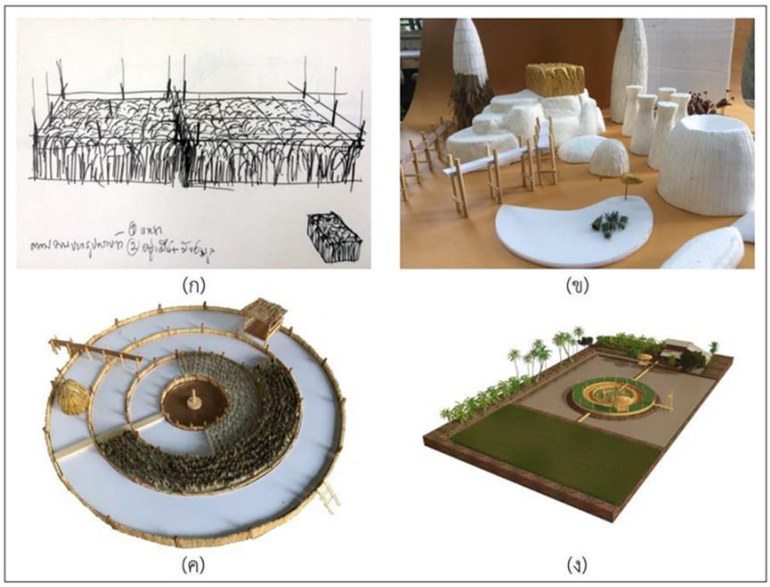
1. สุนทรีย์ของพื้นที่นา รูปทรง และความหมาย

ผู้วิจัยนำผลการวิเคราะห์ข้อมูลภาคเอกสารมาใช้สร้างสรรค์นานิเวศน์สุนทรีย์ คือการออกแบบรูปทรงพื้นที่นาให้เป็นนิเวศเชิงสัญลักษณ์ เพื่อให้เกิดความงามและมีความหมายเชิงลึกมีการนำเอารูปแบบของนาขั้นบันไดและนาต่างระดับมาใช้เป็นกรณีศึกษาในการสร้างสรรค์งาน เพราะมีลักษณะพิเศษ นาแต่ละผืนมีอิสระต่อกันง่ายต่อการดูแล มีการกำหนดให้เป็นรอบวง ทั้งสามวงมีระดับของดินที่ต่างกัน ระยะ 15 ซม. จากวงนอกลดหลั่นลงด้านใน ผลก็คือการสามารถแบ่งการจัดสรรได้ดี และมีระบบการผันน้ำจากสระตรงกลางขึ้นนาวงนอก การไหลของน้ำ การงอกงามของข้าวที่ปลูกต่างพันธุ์กัน ปลูกต่างช่วงเวลาทำให้สีสันของข้าวที่ปรากฏเฉดสีต่างกันไป สามารถแสดงถึงความงามของสีสัน ผิวพื้น รูปทรง ส่งผลให้เกิดความงามตามแนวคิดนิเวศศิลป์(Ecological Art)

Veridian E-Journal, Silpakorn University
ISSN 1906 - 3431

อีกทั้งยังมีการนำรูปทรงเนินดินรูปแบบของอัฒจันทร์กลางแจ้งมาใช้ในการสร้างสรรค์ยังช่วยทำให้การใช้แนวคิดสุนทรียเชิงสัมพันธ์ได้ผลดียิ่งขึ้น เนื่องจากในการเดินรอบๆ นานิเวศสุนทรีย์ไม่ว่าจะเดินจากทิศทางใดก็ตาม จะมีความรู้สึกว่าไม่ไกล และไม่น่าเบื่อ เนื่องการก้าวเดินไปข้างหน้าเรื่อยๆ ก็จะกลับมาที่เดิม สามารถมีปฏิสัมพันธ์กันได้ตลอดเวลาเมื่อต้องการสนทนาสร้างความสัมพันธ์ ในพื้นที่นานิเวศสุนทรีย์มีการใช้ไม้ไผ่เพื่อแสดงถึงความเหมาะในสภาพแวดล้อม ความกลมกลืนกับธรรมชาติ แม้ว่าจะถูกสร้างขึ้นด้วยรูปแบบใหม่แต่ก็มีความกลมกลืนกับภูมิทัศน์ทุ่งนา ในอีกทางหนึ่งการนำไม้ไผ่มาใช้นั้น เพื่อเป็นสัญลักษณ์และสื่อถึงความมัธยัสถ์เจียมตัวอันเป็นลักษณะนิสัยของชาวนาที่มีวัฒนธรรมข้าวกล่อมเกลาวิถีชีวิต

ผู้วิจัยได้กำหนดให้ใจกลางของนานิเวศสุนทรีย์เป็นแหล่งน้ำเพื่อใช้หล่อเลี้ยงข้าว มีระบบส่งน้ำ และระบายน้ำ (เข้า-ออก) เป็นการใช้สัญลักษณ์ซ้อนทับกันระหว่าง “สระอโนดาตแห่งป่าหิมพานต์” ได้แก่ สระบัวกลางนานิเวศสุนทรีย์ ที่ช่วยสร้างสุนทรียะให้กับผู้ชม เชื่อมโยงกับเรื่องราวความเชื่อในพุทธศาสนา ในด้านระบบนิเวศการมีแหล่งน้ำในพื้นที่ เป็นการสร้างแหล่งอาหาร และดึงดูดสิ่งมีชีวิตต่างๆ ให้เข้ามาสู่ระบบนิเวศธรรมชาติ ซึ่งในพื้นที่นาเดิมถูกการใช้สารเคมีของชาวนาฆ่าทำลายไปจนขาดสมดุล แหล่งน้ำในนานิเวศนี้จึงเป็นทั้งประโยชน์ต่อคน การปลูกข้าว และระบบนิเวศ

รูปภาพที่ 4 ภาพการศึกษาระหว่างพัฒนาแนวคิดในการออกแบบ
(ก) ภาพร่างลายเส้น ศึกษารูปทรง (ข) รูปทรงที่เกิดจากการศึกษา
(ค) แบบจำลองที่จะใช้จริง (ง) ภาพกราฟฟิคคอมพิวเตอร์แสดงองค์ประกอบบนนาจำลองการวางรูปแบบสภาพแวดล้อมทั้งโครงการ

ตารางดำเนินกระบวนการมีส่วนร่วม

กระบวนการและผู้มีส่วนร่วม ระยะเวลา 7 เดือน							
กระบวนการ/เดือน	กันยายน 2558	ตุลาคม 2558	พฤศจิกายน 2558	ธันวาคม 2558	มกราคม 2559	กุมภาพันธ์ 2559	มีนาคม 2558
ด้านเกษตร	เตรียมนานิเวศ ผู้วิจัย/ชาวนา	ย่ำดิน หว่าน ดำ โยน ศิลปิน/ชาวนา/ นศ.ม.มหิดล	ย่ำดิน หว่าน ดำ โยน ผู้วิจัย/ชาวนา/ กลุ่มเยาวชนลูกหว้า	ดูแลนา ผู้วิจัย/ชาวนา/ นศ.ราชภัฏ พระนครศรีอยุธยา	ดูแลนา ผู้วิจัย/ชาวนา/กลุ่ม บางกอกสเก็ทเชอร์	เกี่ยวข้าว/นวดข้าว ผู้วิจัย/ชาวนา/ นศ.ม.จุฬาลงกรณ์และ นศ.ม.มหิดล	สีข้าว ผู้วิจัย/ชาวนา
ด้านวัฒนธรรม	ไหว้เจ้าทุ่ง ผู้วิจัย/ชาวนา	——	ไหว้แม่โพสพ ผู้วิจัย/ชาวนา/ กลุ่ม เยาวชนลูกหว้า	——	ไหว้แม่โพสพ	ไหว้แม่โพสพ ผู้วิจัย/ชาวนา/ นศ.ม.จุฬาลงกรณ์และ นศ.ม.มหิดล	——
ด้านศิลปะ	——	แต่งนาด้วยมโหตร ผู้วิจัย/ชาวนา/ นศ.ม.มหิดล	แต่งนาด้วยมโหตร ผู้วิจัย/ชาวนา/ กลุ่ม เยาวชนลูกหว้า	แต่งนาด้วยมโหตร ผู้วิจัย/ชาวนา/ นศ.ราชภัฏ พระนครศรีอยุธยา	แต่งนาด้วยธง ผู้วิจัย/ชาวนา/กลุ่ม บางกอกสเก็ทเชอร์	——	——

กระบวนการมีส่วนร่วมตลอดระยะเวลา 7 เดือน ประกอบด้วยกระบวนการด้านการเกษตร ด้านวัฒนธรรม ด้านศิลปะ โดยแต่ละครั้งมีผู้มีส่วนร่วมคนละกลุ่ม มีกลุ่มชาวนาชุดเดิมและผู้วิจัยร่วมในทุกครั้ง และด้วยพื้นที่อันจำกัด จึงกำหนดจำนวนผู้มีส่วนร่วมไม่เกิน 15 คน ยกเว้นผู้ติดตาม หรือผู้สังเกตการณ์ที่ไม่ถือว่าเป็นในการดำเนินกระบวนการมีส่วนร่วมประกอบด้วยรายละเอียดดังนี้

2. ผลการวิจัยสร้างสรรค์ที่มีลักษณะผสมผสานระหว่างเกษตรสังคม วัฒนธรรม และศิลปะ

การผสมผสานระหว่างเกษตร สังคม วัฒนธรรม และศิลปะ เป็นแนวคิดของโครงการสาธารณศิลป์ที่วิจัยถึงความสำคัญของวัฒนธรรมข้าว จากการศึกษาภาคเอกสารทำให้พบว่าวัฒนธรรมข้าวมีความเกี่ยวโยงกับศาสตร์หลายอย่าง ไม่อาจที่จะเลือกใช้ศาสตร์ใดศาสตร์หนึ่งในการวิจัย หลักการบูรณาการ หรือการใช้องค์ความรู้ที่หลากหลาย ผลการวิจัยด้านนี้ ประกอบด้วย

2.1การเสริมสร้างสังคม-ชุมชน

สังคมผู้บริโภคข้าวในปัจจุบันนั้นให้ความสำคัญต่อปัญหาข้าวที่ตัวเองกินมากขึ้น แม้ว่าจะไม่ใช่ผู้รับผลของการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมข้าวโดยตรง แต่การได้รับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวการผลิตข้าวที่มีการใช้สารเคมีนั้นเป็นตัวกระตุ้น วิเคราะห์จากการที่ผู้บริโภคสนใจที่จะเข้ามามีส่วนร่วมจำนวนมาก ในกระบวนการมีส่วนร่วม เพียงแต่โครงการสาธารณศิลป์จำกัดจำนวนผู้เข้าร่วม ผลก็คือกลุ่มผู้มีส่วนร่วมมีความแตกต่างทางประสบการณ์ แต่ให้ความสำคัญคล้ายคลึงกันนั้นคือการตระหนักรู้ถึงความสำคัญของวัฒนธรรมข้าว ในส่วนของชุมชนชาวนาในพื้นที่วิจัย แม้ว่าจะเป็นผู้อยู่ในปัญหาของการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมข้าวโดยตรง แต่ก็ยังยินดีเข้าร่วมกระบวนการ ให้ข้อมูลเชิงลึกทั้งในด้านวิธีชีวิตในภาวะที่วัฒนธรรมข้าวกำลังเปลี่ยนไปจากสิ่งที่เคยทำร่วมกันในสมัยพ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย การให้ความสำคัญกับสังคม-ชุมชนนั้น กรณีที่ศึกษาโครงการที่นา ของศิลปินไทย คามิน เลิศชัยประเสริฐ ที่จังหวัดเชียงใหม่ และโครงการนาขั้นบันไดของ สาคริน์ เครืออ่อน ที่เมืองคาสเซล ประเทศเยอรมัน นั้นมีข้อที่ตรงกันให้แง่ของการใช้ปัญหาของสังคม-ชุมชนมาใช้สร้างสรรค์เป็นโครงการเพื่อสาธารณะ มีเพียงรายละเอียดที่แตกต่างกัน

Veridian E-Journal, Silpakorn University
ISSN 1906 - 3431

2.2 ผลของความสัมพันธ์ในเครือข่าย

การดำเนินโครงการสาธารณศิลป์ นอกจากจะเป็นแนวคิดที่จะทำงานศิลปะเพื่อพื้นที่ชุมชนแล้ว สิ่งที่เป็นตัวชี้วัดถึงความสำคัญของโครงการ หรือความน่าเชื่อถือนั้นส่วนหนึ่งเกิดจากเสียงตอบรับจากคนภายนอกคนหรือกลุ่มองค์กรภายนอกพื้นที่ ระหว่างดำเนินโครงการนานิเวศสุนทรีย์ มีเครือข่ายและกลุ่มบุคคลเดินทางเข้ามายังนา ด้วยหลายวัตถุประสงค์ แบ่งเป็นไปตามความต้องการดังนี้

2.2.1 การเข้ามามีส่วนร่วม ได้แก่ เครือข่ายที่เดินทางมาเพื่อเข้าร่วมกระบวนการ ตามกำหนดนัดหมาย เป็นเจตนาที่จะเข้ามาเรียนรู้โครงการสาธารณศิลป์อย่างแท้จริง ทั้งที่เกิดจากการเชื้อเชิญของผู้วิจัยและเกิดจากความต้องการของเครือข่ายเอง การเดินทางมาร่วมเป็นไปด้วยความสมัครใจ การดูแลกระบวนการมีส่วนร่วมเป็นภาระของผู้วิจัยและโครงการ แต่ภาระการเลี้ยงอาหารผู้มีส่วนร่วมหรือเครือข่ายเป็นผู้จ่ายเอง ซึ่งจ่ายให้กับโครงการสาธารณศิลป์ แล้วโครงการได้จ่ายคืนให้กับกลุ่มอาสาทำครัว ซึ่งนับเป็นความร่วมมือที่ต่างฝ่ายต่างมีส่วนร่วมด้วยความยินดี เครือข่ายแบบมีส่วนร่วม ประกอบด้วย กลุ่มลูกหว้า กลุ่มบางกอกสเก๊ทเชอร์ และกลุ่มสถาบันการศึกษา ได้แก่ กลุ่มนักศึกษาปีที่ 4 คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล กลุ่มศูนย์อยุธยาศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏอยุธยา กลุ่มนักศึกษาคณะสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยมหิดลและจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2.2.2 การเข้าเยี่ยมชม ได้แก่กลุ่มผู้ที่ทราบข่าวโครงการสาธารณศิลป์จากสื่อสารมวลชน จากสื่อออนไลน์ และจากการบอกต่อ โดยแต่ละกลุ่มก็มีความสนใจในรายละเอียดต่างกัน เป็นไปตามสายงาน สายอาชีพ และความสนใจส่วนตัว เช่น สนใจรูปแบบของนานิเวศสุนทรีย์ สนใจการใช้วัสดุไม้ไผ่ในโครงสร้างนา สนใจทฤษฎีการปลูกข้าวแบบผสมผสาน สนใจการใช้ศิลปะเข้ามาแก้ปัญหานิเวศแวดล้อม เป็นต้น สิ่งที่กลุ่มเข้าเยี่ยมชมได้รับนั้นแตกต่างจากการได้ศึกษาเรียนรู้จากพื้นที่อื่น นับว่าโครงการสาธารณศิลป์ได้รับใช้สังคมโดยตรง

2.2.3 กลุ่มสื่อมวลชน ได้แก่กลุ่มผู้สื่อข่าว สื่อมวลชน ที่สนใจเดินทางมาถ่ายทำ โดยกลุ่มนี้ให้ความสนใจกับประเด็นปัญหาสาธารณะ ได้แก่ ประเด็นการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมในนา ประเด็นการแก้ปัญหาการปลูกข้าวที่ใช้สารเคมี ประเด็นของชาวนาที่สังคมควรตระหนักรู้ หรือเป็นทางวิชาการด้านศิลปะที่การศึกษาในระดับปริญญาดุษฎีบัณฑิตจะมีทิศทางเช่นไร ปฏิบัติการของกลุ่มนี้ได้ทำการสัมภาษณ์ทั้งตัวผู้วิจัยเอง ชาวนา และผู้มีส่วนร่วม พร้อมกับถ่ายภาพแง่มุมต่างๆ ที่เป็นหัวใจของโครงการ เช่น รูปทรงนานิเวศสุนทรีย์ เถียงนา บ้านนา เป็นต้น กลุ่มสื่อมวลชนที่เดินทางเข้ามาในพื้นที่โครงการ ประกอบด้วย สื่อโทรทัศน์ และสื่อสิ่งพิมพ์

2.2.4 กลุ่มผู้ขอความร่วมมือ ได้แก่กลุ่มที่เดินทางเข้ามาในพื้นที่โครงการสาธารณศิลป์เพื่อขอความร่วมมือ ขอความช่วยเหลือ ขอความรู้ โดยกลุ่มได้เดินทางเข้ามามากกว่าหนึ่งครั้งเนื่องจากต้องติดตาม และพัฒนางานของกลุ่มตามเป้าหมาย วัตถุประสงค์ของกลุ่ม ได้แก่ การขอให้นักศึกษาเข้ามาศึกษาโครงการวิจัย เพื่อทำงานส่งในวิชาเรียน การเข้ามาศึกษาวิธีทำกระดาษจากฟางข้าว การเข้ามาหารือเกี่ยวรูปแบบนาเวศสุนทรีย์ และการพานักศึกษามาเรียนนอกสถานที่ กลุ่มผู้ขอความร่วมมือ เข้ามาในพื้นที่โครงการเพื่อขอตัวอย่าง หรือของความรู้เพื่อนำไปแก้ปัญหาหรือพัฒนางานของตัวเอง โดยเฉพาะองค์กรชุมชนที่ตั้งอยู่ใกล้เคียงพื้นที่อย่างกรณีวิสาหกิจชุมชนคลอง

2.2.5 กลุ่มผู้ที่ติดตามโครงการผ่านสื่อออนไลน์ ได้แก่กลุ่มผู้สนใจติดตามการดำเนินโครงการสาธารณศิลป์จากทางสื่อออนไลน์เฟสบุ๊ค (Face book) โดยผู้วิจัยสร้างกลุ่มผู้ติดตามขึ้นในรูปแบบแฟนเพจส์ (Fan pages) ด้วยการใช้ชื่อที่จะใช้เรียกง่าย และกล่าวถึงง่ายชื่อว่า “คนรักนา”[1] ซึ่งมีความหมายถึงตัวแทนของผู้สนใจที่อยากจะเห็นนานิเวศที่ดี การใช้ชื่อนี้มีความหมายเชิงรณรงค์แฝงอยู่ ด้วยเหตุที่กลุ่มผู้ใช้งานอินเตอร์เน็ตผ่านคอมพิวเตอร์ หรือโทรศัพท์มือถือนั้น มีลักษณะที่สนใจในประเด็นเชิงสังคม เมื่อผู้วิจัยเผยแพร่เพจคนรักนาออกไป จึงได้รับความสนใจอย่างรวดเร็ว[2] กลุ่มผู้ที่ติดตามโครงการผ่านสื่อออนไลน์เฟซบุ๊ค ถือเป็นเครือข่ายทางโซเชียลเน็ทเวิร์ค

2.3 ผลการบูรณาการ นิเวศวิทยา การเกษตร วัฒนธรรม และสร้างสรรค์ศิลปะ

การรวมเอาการองค์ความรู้ นิเวศวิทยา การเกษตร วัฒนธรรม และสร้างสรรค์ศิลปะ เป็นแนวคิดหนึ่งของโครงการสาธารณศิลป์ เนื่องจากการวิจัยมุ่งศึกษาความเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมข้าวทั้งในหลายมิติ ด้านทางสุนทรีย์ได้จากกระบวนการทางศิลปะ ทางการปลูกและดูแลข้าวได้จากด้านการเกษตร การทำพิธีข้าวได้จากด้านวัฒนธรรม ด้านสภาพแวดล้อมได้จากด้านนิเวศวิทยา โดยข้อมูลแต่ละด้านได้มาจากการศึกษาเอกสาร การศึกษาภาคสนาม การจัดการโครงการทดลอง การสังเกต การสัมภาษณ์ และการสนทนา ช่วยให้การวิเคราะห์ผลการวิจัย มีข้อมูลรอบด้าน ผลข้างเคียงที่เกิดขึ้นก็เป็นประโยชน์ต่อการวิจัย

2.4 ผลด้านวัฒนธรรมข้าว

การวิจัยได้ใช้กระบวนการด้านวัฒนธรรมข้าว โดยเฉพาะพิธีการทำ “ขวัญข้าว” เป็นต้นแบบในการทำขึ้นใกลุ่มผู้ที่เดินทางเข้าร่วม เป็นความเชื่อที่สำคัญของวัฒนธรรมข้าว จากการวิเคราะห์ภาคเอกสารพบว่าความเชื่อเรื่อง “แม่โพสพ” กับ “ขวัญข้าว” เป็นเรื่องเดียวกัน ความเชื่อเรื่องขวัญข้าวว่าขวัญข้าวกลายเป็นพลังทางวัฒนธรรม และถูกนำไปใช้เชื่อมโยงกับพลังมาตุวิถี ได้แก่การผูกติดกับเพศแม่ โดยเฉพาะวัฒนธรรมข้าวที่มีเทพหรือเทพธิดา ที่เป็นผู้หญิงที่ทำหน้าที่ดูแลข้าวให้เติบโตสมบูรณ์ เช่น แม่น้ำ แม่ธรณี และแม่โพสพ เป็นต้น การยกย่องและทำการอ้อนวอนจึงแสดงให้เห็นถึงบทบาทของสิ่งที่เหนือธรรมชาติ กับนิเวศแวดล้อม และจิตวิญญาณขวัญข้าวได้รับการเคารพบูชาในนามของความเป็นแม่ผู้อุทิศเนื้อหนังของตนเองเพื่อการเจริญเติบโตของลูก[3] อาจารย์เดชา ศิริภัทร ผู้ก่อตั้งมูลนิธิข้าวขวัญ มีศรัทธาในแม่โพสพ และใช้เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวชาวนาที่เข้ามาเรียนรู้การทำนาอินทรีย์ ณ มูลนิธิข้าวขวัญ ได้กล่าวถึงสิ่งที่เกี่ยวกับความเชื่อแม่โพสพไว้ว่า

“เรื่องนี้เราไม่ได้พูดเอง แต่เป็นความเชื่อไทยโบราณ มีสืบทอดมานานเป็นพันปีแล้ว เราเพียงแต่สืบต่อความเชื่อเดิม ที่เราเห็นอยู่ทั่วไปนั้นความเชื่อเรื่องแม่โพสพเป็นเพียงการสืบต่อมาเฉยๆ ไม่ได้ใช้จริงเหลือปรากฏอยู่เพียงพิธีกรรม เรื่องเล่าต่างๆ ให้เป็นแค่ขวัญกำลังใจแต่ความเชื่อเรื่องแม่โพสพอย่างที่ผมและชาวข้าวขวัญเชื่อถือกันมานั้นเป็นความเชื่อแบบคนรุ่นใหม่ที่ไม่ใช่แค่เชื่อตามๆ กันมาเป็นความเชื่อเชิงไสยศาสตร์แต่เป็น

---

[1] ข้อมูลจาก: https://www.facebook.com/คนรักนา-431974323626897/ เข้าถึงเมื่อวันที่: 15 ตุลาคม 2559)

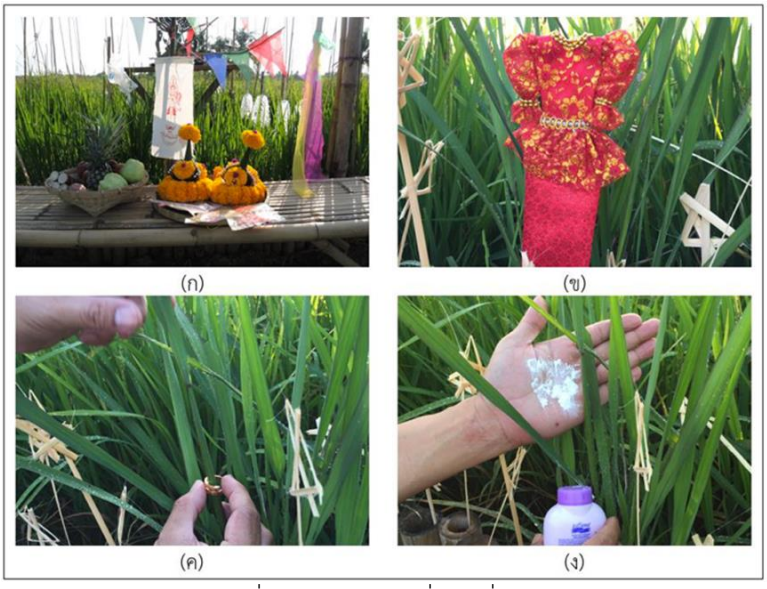
[2] แฟนเพจส์ “คนรักนา” ปัจจุบันมีแฟนเพจ หรือผู้ติดตามจ้านวนทั้วสิ้น 1148 คน ข้อมูลจาก: https://www.facebook.com/คนรักนา-431974323626897/insights/ เข้าถึงเมื่อวันที่: 15 ตุลาคม 2559)

[3] โสพส ศิริไสย์. (2558). ขวัญข้าว จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกเนื่องในโอกาสเกษียณอายุราชการ นครปฐม: คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล.

Veridian E-Journal, Silpakorn University
ISSN 1906 - 3431

ความเชื่อที่พิสูจน์นำมาใช้ประโยชน์ได้จริงคือต้องเอาความรู้ที่ได้จากท่านมาพิสูจน์ก่อนว่าได้ผลจริงไหมถ้าได้ผลแล้วถึงจะเชื่อจากนั้นจึงค่อยนำความรู้ไปใช้การกระทำเช่นนี้เป็นไปตามกฎกาลามสูตรของพระพุทธเจ้า”[4]

ศาสตราจารย์สุกัญญา สุจฉายา กล่าวถึงความเชื่อในวัฒนธรรมข้าวว่า “พิธีกรรมของคนปลูกข้าวหรือวัฒนธรรมของคนทำนานั้น มันเกี่ยวข้องส่วนใหญ่เป็นการบอกกล่าว การขอร้อง การอ้อนวอน เพราะฉะนั้นคนในวัฒนธรรมข้าวก็จะผูกพันกับผี ปู่ย่าตายาย เทพเทวดา อย่างการทำขวัญข้าวก็เป็นการอ้อนวอน เมื่อเก็บเกี่ยวข้าวก็เก็บเกี่ยวข้าวไป สนุกสนานร้องเพลงพื้นบ้านไปลักษณะนี้จะไม่เห็นจากสังคมชาวสวน คนในวัฒนธรรมข้าวซึ่งเป็นคนกตัญญูก็จะสมโภช ที่เทพยดาได้ดูแลข้าวมา เขาจะบวงสรวง”[5]

รูปภาพที่ 5 ภาพพิธีกรรมไหว้แม่โพสพ (ที่มา ผู้วิจัย ถ่ายเมื่อวันที่ 1 มกราคม 2559)

(ก) เครื่องเซ่น (ข) ถวายชุดแต่งตัว

(ค) การสวมแหวน (ง) การทาแป้ง

3. ผลการวิจัยสร้างสรรค์ด้านสุนทรีย์

สุนทรีย์ที่เกิดจากการวิจัยโครงการสาธารณศิลป์นี้ ที่กำหนดกรอบการวิจัยที่จะประกอบด้วยการศึกษาด้านวัฒนธรรมข้าวซึ่งประกอบด้วย ด้านวัฒนธรรมข้าว ที่เป็นกลุ่มพิธีกรรมนาที่นำมาใช้ ทั้งจากการวิถีชีวิต และข้อมูลของชุมชน สุนทรีย์ที่ได้ประสบการณ์ที่เป็นสิ่งชาวนาทำมาแต่บรรพบุรุษ ส่วนสุนทรีย์ที่เกิดขึ้นนั้นเกิดจากความประทับใจในรูปแบบของพิธี ด้านศิลปะ ผู้วิจัยได้นำกระบวนการสร้างสรรค์ การพิมพ์ผ้าสด (Live printing art show) มาใช้ทั้งในกรณีพิมพ์ผ้า และพิมพ์กระดาษ ก่อนที่จะประดิษฐ์เป็นธง เพื่อใช้ในการแตกแต่งนาเพื่อสร้างสุนทรีย์ให้กับสภาพแวดล้อม สุนทรีย์เชิงสัมพันธ์ (Relational aesthetic) สุนทรีย์ในด้านนี้เกิดจากกระบวนการมีส่วนร่วมที่ดำเนินร่วมระหว่าง ผู้วิจัย ชาวนา และผู้มีส่วนร่วม กิจกรรมเกิดจากกระบวนการ

[4] นิพัทร์พร เพ็งแก้ว, ตามเหล่าซือไทย ไปไต้หวัน เรียนรู้ปัญญาธรรมชาติ กับครูเดชา ศิริภัทร (กรุงเทพฯ: สยามปริทรรศน์ 2558), 85.)

[5] สัมภาษณ์ ศาสตราจารย์สุกัญญา สุจฉายา, นักปฏิบัติการวิจัย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล,17 กุมภาพันธ์ 2559)

ปลูกข้าว กระบวนการทางวัฒนธรรม และกระบวนการทางศิลปะ และประการสุดท้าย สุนทรีย์ที่เกิดจากสภาพแวดล้อม สุนทรีย์ด้านนี้วิเคราะห์จากกายภาพของนานิเวศสุนทรีย์ ที่เกิดขึ้นหลังจากการสร้างสรรค์ ทั้งเกิดจากในกระบวนการมีส่วนร่วม และในช่วงเวลาปกติที่เป็นวิถีประจำวัน ผลด้านสุนทรีย์ประกอบด้วยรายละเอียดดังต่อไปนี้

3.1 ผลการวิจัยด้านศิลปะ

การ “แต่งนา” เป็นคำใหม่ที่ผู้วิจัยกำหนดขึ้น ใช้เรียกในกระบวนการมีส่วนร่วมด้านศิลปะ โดยมีสองขั้นตอนจากขั้นตอนแรกเป็นการจัดทำผลงาน ซึ่งประกอบด้วยการทำมโหตร การพิมพ์ภาพสด ทั้งหมดเป็นกระบวนการที่ทำการร่วมกันทำในบ้านนาบ้าง และทำในนานิเวศ ซึ่งต่อมาได้มีกระบวนการผลิตกระดาษจากเยื่อฟาง ทำให้ได้วัสดุจากนา มาใช้ร่วมกับวัสดุอื่นๆ เช่น พลาสติก ผ้า เป็นต้น เพียงแต่การผลิตกระดาษฟางไม่ได้อยู่ในกระบวนการของผู้มีส่วนร่วม แต่เป็นการทำงานร่วมกันภายใน ระหว่างชาวนากับผู้วิจัย ในขั้นตอนต่อมาทุกคนจะร่วมกันแต่งนา ในแต่ละครั้งมีรูปแบบต่างกัน อธิบายเป็นภาพรวมว่าเป็นการแต่งนาตามที่กำหนดไว้ กับการแต่งตามอัธยาศัย การไม่เคร่งครัดกับรูปแบบนั้นเนื่องจากแนวคิดสุนทรียสนทนา ที่เน้นความพอใจ เพื่อจะได้ความเข้าใจ ผลคือการได้เรียนรู้ทั้งภาคปฏิบัติของทุกคน กับการได้เรียนรู้การสร้างสรรค์งานแนวคิดสาธารณศิลป์ที่มีรูปแบบของการมีส่วนร่วมผสมกับการแสดงออกแบบจิตสาธารณะ ซึ่งสมารถเชื่อมโยงไปสู่เรื่องของความ “สัมพันธ์” ซึ่งตรงกับแนวคิดสุนทรียเชิงสัมพันธ์ดังที่เคยกล่าวมาแล้ว อย่างไรก็ตามความหมายของคำว่าศิลปะ ที่ผู้วิจัยกำหนดขึ้นมาใช้ในการดำเนินการวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้ลดคุณค่าทางศิลปะลงไป เพื่อให้เป็นการแสดงออกที่เรียบง่ายขึ้น สื่อสารแล้วไม่เกิดความซับซ้อน หรือเบี่ยงเบนความสนใจ ไปให้ความสำคัญตอนสุนทรีย์ที่งามเกินความจำเป็น การเน้นการใช้ศิลปะจึงเป็นไปเพื่อการสื่อสาร อย่างไรก็ตามสุนทรียภาพยังคงอยู่ นิเวศเชิงลึก ที่เป็นนิเวศแห่งจิตวิญญาณ ได้รับการเติมแต่งเพื่อให้เกิดพลังทางสุนทรีย์ เป็นหนึ่งกิจกรรมในกระบวนการมีส่วนร่วมที่ช่วยกระตุ้นความเปลี่ยนแปลงความคิดให้กับทุกคนอีกทางหนึ่ง

รูปภาพที่ 6 ภาพกระบวนการด้านศิลปะ

(ก) การพิมพ์ผ้าศิลปะที่ไม่ซับซ้อน (ข) การร่วมกันพิมพ์ผ้าในนานิเวศสนุนทรีย์

ที่มา ผู้วิจัย ถ่ายเมื่อเมื่อวันที่ 3 กุมภาพันธ์ 2559)

Veridian E-Journal, Silpakorn University
ISSN 1906 - 3431

3.2 ผลการวิจัยด้านนิเวศแวดล้อมเชิงจิตวิญญาณ

นิเวศแวดล้อมเชิงจิตวิญญาณนั้น ประกอบด้วย แนวคิดนิเวศกายา (Animate Earth : Sience, Intuition, and Gaia) นิเวศวิทยากับศาสนาและวัฒนธรรม และสุนทรีย์ของนาธรรมชาติ ดังรายละเอียดดังต่อไปนี้

3.2.1 แนวคิดนิเวศกายา (Animate Earth : Sience, Intuition, and Gaia) [6]ในการสร้างสรรค์นานิเวศ ผู้วิจัยเรียนรู้แนวคิดนี้ด้วยการทดลองในนา โดยปล่อยให้พื้นที่รอบวงนาไว้ภายหลังการไถคาด มีการหว่านข้าว และดำนาเพียงเล็กน้อย พื้นที่ขนาด 1 หนึ่งไร่เศษจึงว่างเปล่า โดยที่ผ่านมาชาวนา (นางวิไลและครอบครัว) ไม่เคยหยุดการใช้พื้นที่นี้ปลูกข้าวเลย (ยกเว้นเมื่อเกิดวิกฤตน้ำท่วมใหญ่เมื่อ พ.ศ. 2554) การหยุดทำนาบริเวณนี้เท่ากับการพักนา ขณะเดียวกันผืนนาก็ปลอดสารเคมีต่างๆ ที่มีทั้งยาฆ่าแมลง ยาฆ่าหญ้า ยาฆ่าหอย ปูหนูนา ระยะเวลาที่ผืนดินนี้ได้รับสารเคมีจากการเก็บข้อมูลพบว่านานมากกว่า 40 ปี การวิจัยสร้างสรรค์นี้ผู้วิจัยหวังจะพิสูจน์ความหมายของคำว่า “กายา” ของสเตฟาน ฮาร์ดิ้ง (Stephan Harding) ที่อธิบายถึงการมีชีวิตและจิตวิญญาณของสิ่งแวดล้อมว่า

“เมื่ออิทธพลของวิทยาศาสตร์แบบกลไกแผ่ขยายมากขึ้น ความเชื่อเรื่องจิตวิญญาณของโลกก็ค่อยๆ จางหายไปจากจิตสำนึกมนุษย์ จนกระทั้งทุกวันนี้ เวลาล่วงเลยมาแล้วราวสี่ร้อยกว่าปีเรามีเทคโนโลยีเลิศหรูอลังการและมีทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์มากมาย จนกลายเป็นส่วนสำคัญของวัฒนธรรมโลกสมัยใหม่ แต่เราได้สูญเสียจิตสำนึกส่วนลึกที่เคารพก้อนหิน ภูเขา และแม่น้ำลำธาร รวมถึงธรรมชาติโดยรวมในฐานะที่มันเป็นสิ่งมีชีวิตที่เปี่ยมภูมิปัญญา อย่างไรก็ตามถ้าการรับรู้ถึงจิตวิญญาณของโลกเป็นการรับรู้แม่แบบที่มนุษย์มีมาตั้งแต่แรกเริ่มไม่มีวันเลื่อนหายจากจิตใจเราแม้ว่ามันอาจถูกข่มไว้ในตัวปัจเจกหรือวัฒนธรรมทั้งหมด”[7]

ผู้วิจัยนำแนวคิดกายา มาใช้ในส่วนของการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วม ทั้งในกระบวนการปลูกข้าว และกระบวนการวัฒนธรรมข้าว สิ่งแวดล้อมนานิเวศผู้วิจัยเจตนากำหนดบรรยากาศสภาพแวดล้อมที่จะสามารถดึงอารมณ์ความรู้สึกสัมผัสทางสุนทรีย์เชิงนิเวศ ความเหมาะสมที่เกิดจากการวิเคราะห์แนวคิดกายามาใช้โดยใช้องค์ประกอบต่างๆ ที่สามารถสร้างสภาวะในผืนนาให้เกิดนิเวศเชิงลึก ที่ให้สุนทรียภาพเชิงลึก เช่น ความเป็นวงกลมของวงนาที่ให้ความหมายของความสมดุล

[6] สเตฟาน ฮาร์ดิ้ง, กายา โลกที่มีชีวิต วิทยาศาสตร์และการหยั่งรู้, แปลโดย เขมลักขณ์ ดีประวัติ,(กรุงเทพฯ: สวนเงินมีมา, 2556), 50.

[7] สเตฟาน ฮาร์ดิ้ง, กายา โลกที่มีชีวิต วิทยาศาสตร์และการหยั่งรู้, แปลโดย เขมลักขณ์ ดีประวัติ, (กรุงเทพฯ: สวน เงินมีมา, 2556), 53.

รูปภาพที่ 7 ภาพแสดงความนิเวศอิสระของนานิเวศสนุทรีย์

(ก) ภาพถ่ายทางอากาศแสดงขอบเขตนิเวศอิสระ (ข) สระน้ำสำหรับหล่อเลี้ยงนา

(ค) วิถีชีวิตในนานิเวศสุนทรีย์ (ง) การมีน้ำล้อมเป็นแนวปกป้องตัวเอง

ด้วยวิธีธรรมชาติให้ความหมายถึงความบริสุทธิ์ และการมีบ่อน้ำอยู่ตรงกลางให้ความหมายถึงความอุดมสมบูรณ์ เป็นต้น สภาพแวดล้อมของนานิเวศสุนทรีย์ ทำให้มองเห็นความสำคัญของการปรับปรุงนิเวศในนาปกติ ซึ่งปัจจุบันอยู่ในสภาพขาดสมดุลทั้งด้านนิเวศวิทยา และด้านสุนทรีย์[8]

3.2.2 ผลด้านนิเวศวิทยาเชิงศาสนา และวัฒนธรรม ซึ่งเชื่อมโยงเอาหลักธรรมของศาสนาต่างๆ มาเทียบเคียงกับสิ่งที่เกิดขึ้น และเป็นไปของสิ่งแวดล้อมโลก เดวิด คินส์ลีย์ (David Kinsley) อาจารย์ผู้บรรยายวิชานิเวศวิทยาในมหาวิทยาลัยชาวแคนานดา ผู้นำแนวคิดนี้เพื่อให้เกิดทิศทางใหม่ๆ สำหรับมนุษย์ในการอยู่บนโลก การที่นี้ศาสตร์ด้านวิทยาศาสตร์และภูมศาสตร์มาคิดเชื่อมโยงการศาสตร์ทางมานุษยวิทยา แนวคิดนิเวศกับศาสนาของเดวิด เป็นหนึ่งแรงบันดาลใจ ความสำคัญของปัญหาเป็นเช่นเดียวกับแนวคิดด้านนิเวศอื่นๆ ก็คือภาวะโลกร้อน และระบบนิเวศที่เสียหาย เดวิดได้พัฒนามุมมองด้านใหม่ที่เชื่องโยงเรื่องศาสนา และวัฒนธรรม เพราะเชื่อว่าทั้งสองสิ่งนี้เคยเป็นสิ่งที่เกื้อกูลสิ่งแวดล้อม และมีความคล้ายคลึงกันทั่วโลกในเรื่องการมีมิติทางจิตวิญญาณกำกับ หรือการให้ความเคารพต่อธรรมชาติ ผู้วิจัยนำแนวคิดนี้มาใช้ประกอบการกระบวนการมีส่วนร่วมในกรณีวัฒนธรรมข้าว โดยเฉพาะการไหว้แม่โพสพ และกระบวนการแลกเปลี่ยนความคิด กระตุ้นเตือนให้เกิดความตระหนักรู้ถึงความสำคัญของวัฒนธรรมข้าว

[8] ผู้แต่งหนังสือ นิเวศวิทยากับศาสนา : จิตวิญญาณเชิงนิเวศในมุมมองต่างวัฒนธรรม เดวิดเรียบเรียงแนวคิดเกี่ยวกับนิเวศวิทยาที่มีแนวคิดเชิงจิตวิญญาณต่างๆ เพื่อศึกษาวิชานิเวศวิทยาและศาสนาเชิงลึก โดยมีมิติทางประวัติศาสตร์ กล่าวรวมๆ ว่านิเวศเชิงลึก)

Veridian E-Journal, Silpakorn University
ISSN 1906 - 3431

4. **ผลด้านสุนทรีย์เชิงสัมพันธ์ (Relational aesthetic)**

ผลการวิจัยนี้แสดงให้เห็นถึงการบูรณาการของกระบวนการมีส่วนร่วม 2 แนวคิด ได้แก่ สุนทรียเชิงสัมพันธ์ (Relational aesthetic) ที่ผู้วิจัยใช้ทั้งในส่วนกระบวนการ และประสานงานชุมชน ความสัมพันธ์ของทุกคน หรือกลุ่มคน ที่เข้ามามีส่วนร่วมกันในพื้นที่ “นานิเวศสุนทรีย์” ผลคือการกระตุ้นเตือนให้เกิดความตระหนักรู้ถึงความสำคัญของวัฒนธรรมข้าว ขณะเดียวกันการมุ่งหาความ “เหมาะสมใหม่” ที่จะใช้ความสัมพันธ์ของผู้มีส่วนร่วมเป็นผู้กำหนดกันเอง ผู้วิจัยเป็นเพียงผู้กำหนดหัวข้อ และวันเวลาของภารกิจ ผู้สนใจมีส่วนร่วมได้รับเชิญ และทราบถึงรูปแบบของกระบวนการ ชาวนามาที่บ้านาเพื่อทำอาหารเลี้ยง โดยอาหารบางอย่างทำเพียงเครื่องปรุงทิ้งไว้รอผู้สนใจเป็นผู้ปรุงเอง หรือเมื่อผู้มีส่วนร่วมเดินทางมาถึง บางก็พูดคุยกับชาวนาบ้าง ผู้วิจัยบ้าง เรื่องที่คุยมีทั้งเรื่องราวความรู้ และเรื่องส่วนตัว ตลอดจนถึงเรื่องของชุมชน บางคนของทดลองทำอาหาร ทำกระทงใบตองใส่ข้าว กระบวนที่ต้องปฏิบัติการเพียงส่วนหนึ่ง ดั่งกรณีการจัดทำพวงมโหตรเพื่อตกแต่งนาเพื่อร่วมสร้าง “ปรากฏการณ์” (Phenomenon) การทำมโหตรและการร่วมพิมพ์ภาพเพื่อทำธง เป็นเครื่องมือให้เกิดการสนทนา

รูปภาพที่ 8 ภาพพิธีกรรมไหว้แม่โพสพ เมื่อวันที่ 1 มกราคม 2559

ทุกคนถือโอกาสสนทนากันไปพร้อมๆ กับมโหตรในมือ มโหตรทำหน้าที่ลดความเก้อเขินทั้งในการเริ่มการสนทนาและระหว่างสนทนา เช่นเดียวกับกระบวนการดำนาที่ผู้มีส่วนร่วมสนทนากันไปดำนาไปด้วยการสนทนาเป็นเรื่องทั่วไปมากกว่าวิธีการดำนา หรือกรณีกระบวนการเกี่ยวข้าวการสนทนาเป็นเรื่องความร้อนของแดด ความคันของข้าว หรือบทหยอกล้อให้ขบขันซึ่งพบว่าบทสนทนาที่ขบขันเป็นสิ่งที่ช่วยดึงความสนใจจากความร้อนของแดด และความเหนื่อยล้า กรณีกระบวนการพิมพ์ภาพสดซึ่งจะเป็นกระบวนการที่ซับซ้อนเชิงศิลปะมากที่สุดซึ่งไม่ได้ทำให้ปฏิสัมพันธ์ของผู้มีส่วนร่วมสนุกกับเทคนิควิธีการ กลับเป็นไปอย่างเกื้อกูล การใช้แนวคิดด้านสังคมศาสตร์ถูกนำมาเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมอย่างการใช้ “สุนทรียสนทนา” (Dialogue) ของเดวิด

โบท์ม ที่มีแนวปฏิบัติแม้ว่าจะไม่ใช่ทฤษฎีด้านศิลปะโดยตรงแต่เมื่อนำมาใช้เพื่อเป็นแนวทาง สร้างความสัมพันธ์ที่ดีให้เกิดขึ้นระหว่างการดำเนินงาน นับเป็นแนวคิดที่ทำให้เกิดผลดี แนวคิดสุนทรียสนทนา

สรุปองค์ความรู้จากการวิจัย

ผลจากการวิจัยทำให้เกิดองค์ความรู้ที่ทำให้ ผลการสะท้อนคิด (Reflection) ของผู้มีส่วนร่วมต่างเห็นความสำคัญของนิเวศในนาข้าว

นิเวศสุนทรีย์ (Ecological aesthetic)

จากศึกษาภาคเอกสารส่งผลให้การศึกษาภาคสนามที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ หรือนิเวศวิทยาที่เป็นแนวคิดด้านวิทยาศาสตรมีผลช่วยให้การสร้างสรรค์ศิลปะเป็นไปอย่างมีความสำคัญ เนื่องจาก “นิเวศ” ธรรมชาติและวัฒนธรรม เป็นระบบนิเวศเชิงลึกที่มีแนวคิดว่าธรรมชาติจิตวิญญาณ และสามารถปรับสมดุลตัวเองได้ แต่การที่มนุษย์ทำลายความสมดุลมากเกินกว่าธรรมชาติของโลก ไม่สามารถพลิกฟื้นได้ การวิจัยนี้ทำให้พบกระบวนการสร้างสรรค์นิเวศศิลป์ (Ecological art) และกระบวนการมีส่วนร่วมแนวคิดสุนทรียเชิงสัมพันธ์ (Relational aesthetic) ที่สามารถบูรณาการได้อย่างกลมกลืน ซึ่งกลายเป็นเงื่อนไขสำคัญในการสร้างแนวคิดใหม่ที่เรียกว่า “นิเวศสุนทรีย์” ที่เกิดจากการสร้างสรรค์ศิลปะเพื่อแก้ปัญหาการขาดสมดุลในระบบนิเวศ โดยแนวคิดนี้สามารถปรับใช้กับทุกๆ นิเวศ

นิเวศสุนทรียสนทนา (Ecological aesthetic dialogue)

การศึกษาแนวคิดสุนทรียเชิงสัมพันธ์ (Relational aesthetic) ของนิโคลาส บูริเยด์ (Nicolas Bourrioud) มาวิเคราะห์ใช้ในการวิจัย เพื่อดำเนินการวิจัยในส่วนกระบวนการมีส่วนร่วม นั้นขาดความเหมาะสมที่จะสร้างความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนชาวนาในพื้นที่วิจัย การได้แนวคิดสุนทรียสนทนา ของ เดวิด โบห์ม (Devid Bohm) มาเสริมช่วยให้เกิดความกลมกลืนของกลุ่มผู้ร่วมในกระบวนการ ความกลมกลืนคือจุดเริ่มของความสัมพันธ์ และบทสนทนาที่เกิดขึ้นระหว่างกระบวนการมีส่วนร่วม โดยทั้งหมดเป็นปรากฏการณ์ที่ถูกกำหนดขึ้นโดยศิลปิน ในพื้นที่นิเวศสุนทรีย์แล้ว การบูรณาการที่เกิดขึ้นระหว่างนิเวศสุนทรีย์กับสุนทรียเชิงสัมพันธ์เรียกว่า นิเวศสุนทรียสนทนา (Ecological aesthetic on dialogue)

อภิปรายผลการวิจัย

การวิจัยสร้างสรรค์ที่อ้างอิงแนวคิด “สุนทรียเชิงสัมพันธ์ (Reletional aesthetic)”ได้ใช้ “กระบวนการมีส่วนร่วม” สร้างบรรยากาศเพื่อเชื่อมความสัมพันธ์ของผู้คน ที่หลากหลายทั้งความคิด การศึกษา เพศ วัย และประสบการณ์เดิมที่มีต่อวัฒนธรรมข้าว ทั้ง 3 กลุ่มที่มีศิลปินเป็นผู้กำหนดรูปแบบ ชาวนาทำหน้าที่ให้ข้อมูล ส่วนผู้มีส่วนร่วมนั้นมีบทบาทเป็นผู้เรียนรู้ รับแรงกระตุ้น และ “สะท้อนคิด (Refection)” ผู้วิจัยนั้นมี 2 บทบาทคือเป็นทั้งนักวิจัยและเป็นศิลปินผู้สร้างสรรค์ ซึ่งผู้วิจัยพบว่ากระบวนการกระตุ้นเตือนที่ดี และได้ผลนั้นต้องตั้งเป้าหมายเพียงหลวมๆ ให้ทุกกลุ่มได้มีส่วนร่วมตัดสินใจในสิ่งที่จะทำร่วมกันเป็นการใช้แนวคิด “สุนทรียสนทนา (Dialoque)” ให้ผู้มีส่วนร่วมเป็นตัวแปรแม้จะไม่มีความสมบูรณ์แบบตามเป้าหมาย แต่กลับได้

“ความเหมาะสมใหม่ (New Appropriation) ในทัศนะของผู้วิจัยผลของกระบวนการ และยังก่อให้เกิดความสัมพันธ์ใหม่ที่เกิดจากการบูรณาการระหว่างสุนทรียเชิงสัมพันธ์ที่เป็นแนวคิดด้านศิลปะและสุนทรียสนทนาที่เป็นแนวคิดทางสังคมศาสตร์ ผลคือการที่ผู้วิจัยในบทบาทศิลปินกำหนดกระบวนการ แต่ไม่เอาตัวเองเป็นที่ตั้ง ปล่อยให้ “ปรากฏการณ์กลุ่ม” เป็นตัวขับเคลื่อน ผลคือสุนทรียภาพที่เกิดจากความสัมพันธ์ที่สามารถเปลี่ยนแปลงความคิด และกระตุ้นเตือนให้เกิดความตระหนักรู้ถึงความสำคัญของวัฒนธรรมข้าวดังวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ขณะเดียวกันผลการเก็บข้อมูลเพื่อใช้ในการวิเคราะห์ก็ได้ข้อมูลที่มีคุณภาพ ตามความหมายของคำว่า “ความเหมาะสมใหม่ (New appropriation)”

เชิงอรรถ

[1] ข้อมูลจาก: https://www.facebook.com/คนรักนา-431974323626897/ เข้าถึงเมื่อวันที่: 15 ตุลาคม 2559)

[2] แฟนเพจส์ “คนรักนา” ปัจจุบันมีแฟนเพจ หรือผู้ติดตามจ้านวนทั้วสิ้น 1148 คน ข้อมูลจาก:https://www.facebook.com/คนรักนา-431974323626897/insights/ เข้าถึงเมื่อวันที่: 15 ตุลาคม 2559)

[3] โสพส ศิริไสย์. (2558). ขวัญข้าว จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกเนื่องในโอกาสเกษียณอายุราชการ นครปฐม: คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล.

[4] นิพัทร์พร เพ็งแก้ว. (2558). “ตามเหล่าซือไทย ไปไต้หวัน เรียนรู้ปัญญาธรรมชาติ กับครูเดชา ศิริภัทร.”:85.

[5] สัมภาษณ์ ศาสตราจารย์สุกัญญา สุจฉายา, นักปฏิบัติการวิจัย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล,17 กุมภาพันธ์ 2559)

[6] สเตฟาน ฮาร์ดิ้ง. (2556). “กาย่า โลกที่มีชีวิต วิทยาศาสตร์และการหยั่งรู้” แปลโดย เขมลักขณ์ ดีประวัติ:50.

[7] สเตฟาน ฮาร์ดิ้ง. (2556). “กาย่า โลกที่มีชีวิต วิทยาศาสตร์และการหยั่งรู้” แปลโดย เขมลักขณ์ ดีประวัติ:53.

[8] ผู้แต่งหนังสือ นิเวศวิทยากับศาสนา : จิตวิญญาณเชิงนิเวศในมุมมองต่างวัฒนธรรม เดวิดเรียบเรียงแนวคิดเกี่ยวกับนิเวศวิทยาที่มีแนวคิดเชิงจิตวิญญาณต่างๆ เพื่อศึกษาวิชานิเวศวิทยาและศาสนาเชิงลึก โดยมีมิติทางประวัติศาสตร์ กล่าวรวมๆ ว่านิเวศเชิงลึก)

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

กำจร สุนพงษ์ศรี. (2555). สุนทรียศาสตร์ : หลักปรัชญาศิลปะ ทฤษฎีทัศนศิลป์ ศิลปะวิจารณ์. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เจษฎา ทองรุ่งโรจน์. (2557). พจนานุกรมอังกฤษ - ไทย ปรัชญา. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แสงดาว.

ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2555). สัญวิทยา โครงสร้างนิยม หลังโครงสร้างนิยม กับการศึกษารัฐศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: วิภาษา.

เดชา ศิริภัทร. (2554). เส้นทางเกษตรกรรมยั่งยืน. มูลนิธิชีววิถี (ไบโอไทย). นนทบุรี: มูลนิธิชีววิถี (ไบโอไทย).

นพพร ประชากุล. โรล็องด์ บาร์ตส์ กับสัญสาสตร์วรรณกรรม(บทความประกอบ). (2555). มายาคติ. กรุงเทพฯ: คบไฟ.

พจนก กาญจนจันทร, ชลิตา บัณฑุวงศ์ และ สุดแดน วิสุทธิลักษณ์. (2556). พิพิธภัณฑ์ธรรมศาสตร์เฉลิมพระเกียรติ คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. คนข้าวนาควาย ในวัฒนธรรมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้. ปทุมธานี: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

มาซาโนบุ ฟูกูโอกะ. (2553). ปฏิวัติยุคสมัยด้วยฟางเส้นเดียว ทางออกของเกษตรกรรมและอารยธรรมมนุษย์. พิมพ์ครั้งที่ 11. แปลจาก The One-Straw Revolution. แปลโดย รสนา โตสิตระกูล กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง.

ยศ สันตสมบัติ. มนุษย์กับวัฒนธรรม. (2557). พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. เยาวนุช เวศน์ภาดา. (2543). ข้าววัฒนธรรมแห่งชีวิต. พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ: แปลนโมทีฟ

วิวัฒน์ เตมียพันธ์และฉัตรชัย อินทรโชติ. (2524). เรือนเครื่องผูกชาวนา(โรงนา) ที่หมู่ 1. ตำบลคอกกระบือ อำเภอเมืองสุมทรสาคร จังหวัดสมุทรสาคร. กรุงเทพฯ: ทริปเพิ้ล กรุ๊ป

ศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี. (2546). วัฒนธรรมและศิลปะ Culture and Art. แปลโดย เขียน ยิ้มศิริ. กรุงเทพฯ: มูลนิธิศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี.

ศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี. (2546). ศิลปะวิชาการ. ศิลปะและศีลธรรม (Art and Morality). แปลโดย ธนิต อยู่โพธิ์. กรุงเทพฯ: มูลนิธิศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี.

ศิลป์ พีระศรี. (2500). อะไรคือศิลปะ. แปลจาก What art is?. แปลโดย อนุมานราชธน(พระยา). กรุงเทพฯ: รุ่งเรืองธรรม.

สเตฟาน ฮาร์ดิ้ง. กายา โลกที่มีชีวิต วิทยาศาสตร์และการหยั่งรู้. แปลโดย เขมลักขณ์ ดีประวัติ. กรุงเทพฯ: สวนเงินมีมา. 2556.

สุวรรณ ลัยมณี. 2538). ศิลปะแห่งความเป็นไทและไทยแบบไม่มีการปรุงแต่ง. Art record 13, 1(มกราคม): 6-12. โสพส ศิริไสย์. (2558). ขวัญข้าว. นครปฐม: คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

เอกสาร

จารุวรรณ ข้าเพชร. (2557). “พื้นที่และความทรงจำร่วมเกี่ยวกับสงครามโลกครั้งที่ 2 ของชุมชนงิ้วราย.” วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ 17, 1-2 (มกราคม-กุมภาพันธ์): 261-273. วรรณา นาวิกมูล. (2544). แกะรอยแม่โพสพ. กรุงเทพฯ: มูลนิธิข้าวไทย ในพระบรมราชูประถัมภ์.

Veridian E-Journal, Silpakorn University
ISSN 1906 - 3431

บทความออนไลน์

กองวิจัยและพัฒนาข้าว. (2558). การผลิตและการตลาดข้าวของโลก. เข้าถึงเมื่อวันที่ 10 กรกฎาคม. เข้าถึงได้จาก http://th.ricethailand.go.th

มูลนิธิข้าวไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์. (2558). รู้เรื่องข้าว. เข้าถึงเมื่อวันที่ 10 กรกฎาคม. เข้าถึงได้จาก http://www.thairice.org/html/aboutrice/about_rice1.htm

มูลนิธิที่นา. (2558). มูลนิธิที่นา. เข้าถึงเมื่อ 7 สิงหาคม. เข้าถึงได้จาก http://www.thelandfoundation.org/

สถาบันนวัตกรรมการเรียนรู้ มหาวิทยาลัยมหิดล. (2559). “ระบบนิเวศ” เข้าถึงเมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม. เข้าถึงได้จาก www.il.mahidol.ac.th/e media/ecology/chapter1/chapter1_ecosytem.htm)

สารานุกรมไทยส้าหรับเยาวชนฯ. (2558). ประเภทเพลงพื้นบ้าน. เข้าถึงเมื่อวันที่ 10 สิงหาคม. เข้าถึงได้จาก http://th.kanchanapisek.or.th

ภาษาต่างประเทศ

Brown, Andrew. (2009). Art & Ecology Now. London: Themes & Hudson.

Nicolas, Bourriaud. (2002). Relational Aesthetics. France : Les Presses Du Ríeel Robert, Atkins. (1993). Art Spoke. New York : Abbeville